

Snellmanin Suomi

Mikko Lahtinen

SNELLMANIN SUOMI

VASTAPAINO
TAMPERE 2006

© VASTAPAINO, *Mikko Lahtinen*

ISBN-10 951-768-181-X

ISBN-13 978-951-768-181-0

Kirjakas Ky, 2006

SISÄLLYS

LUKIJALLE	7
ISÄNMAAN MULTIIN	13
FILOSOFI, KRIITIKKO, INTELLEKTUELLI	21
<i>Praksiksen filosofi</i>	21
<i>Saiman jättiläismoukari</i>	33
<i>Intellektuelli</i>	42
<i>Taantumusta vastaan</i>	47
<i>Yleinen mielipide, sensuuri ja sananvapaus</i>	54
HEGEMONIAN FILOSOFI	69
<i>Eliitit ja massat</i>	69
»Teidän juhlanne ovat tanssia hautajaisissa»	80
<i>Ulos koulusaleista!</i>	84
<i>Nervanderin haaste</i>	89
<i>Kaksikielinen kansakunta</i>	92
»Keskiluokan» hegemonia	97
»Toisen vaiheen» Suomi	105
<i>Liberaalit reformit</i>	109
<i>Maatalous, metsät ja teollisuus</i>	121
<i>Tilaton väestö</i>	128
<i>Nurkkakuntaisuutta vastaan</i>	133
<i>Liberaalin kapitalismin ongelmat</i>	134

<i>Vallankumoukset</i>	143
<i>Massojen sivistäminen</i>	148

ERITYISTIETEIDEN JA

LIIKEMIESSIVISTYKSEN FILOSOFI	155
---	-----

<i>Teoria ja käytäntö</i>	155
<i>Luonnontieteiden merkitys</i>	162
<i>Tilastot ja kansantaloustiede kunniaan!</i>	171
<i>Venäjän kielen vaarat</i>	174

KIRJALLISUUS YHTEISKUNNASSA

– YHTEISKUNTA KIRJALLISUUDESSA	181
--	-----

<i>Kirjallisuus kansan syvissä riveissä</i>	182
<i>Suomenkieliset sanasepot</i>	184
<i>Maamme, maisemat ja todellisuus</i>	188
»Kirjoittaminen on keskittämistä»	
– <i>kuriton Fredrik Cygnaeus</i>	195
<i>Koskinen, Oksanen, Kivi</i>	201
» <i>Ulkomaiset nerouden tuotteet</i> »	
<i>ja kansalliskirjallisuus</i>	205

FILOSOFI JA NAISEMANSIPAATION ONGELMAT	233
--	-----

AIKANSÄ POIKA	245
-------------------------	-----

VIITTEET	257
--------------------	-----

KIRJALLISUUS	299
------------------------	-----

NIMIHAKEMISTO	309
-------------------------	-----

LUKIJALLE

Uuden kulttuurin luominen ei merkitse pelkästään erillisten, »omaperäisten» löytöjen tekemistä, vaan myös ja erityisesti jo saavutettujen totuuksien kriittistä levittämistä. Paljastetut totuudet on niin sanoaksemme »yhteiskunnallistettava», ja siten tehtävä niistä elävän toiminnan perusta, koordinoiva tekijä, intellektuaalisen ja moraalisen järjestyksen aines. Se että ihmisjoukko saadaan ajattelemaan nykyistä todellisuutta johdonmukaisesti ja yhtenäisesti on paljon merkittävämpi ja »omaperäisempi» »filosofinen» teko kuin jonkin filosofisen »neron» tekemä löytö, joka jää pienten intellektuelliryhmien omaisuudeksi. (Antonio Gramsci¹)

Intellektuellin todellinen, vakavasti otettava tehtävä on valaista tarkasti historiallista tilannetta, nostaa esille sen osatekijät, perätä ja julistaa totuutta, taistella oikeudenmukaisemman ja tasapuolisemman ratkaisun puolesta. (Eugenio Garin²)

TÄMÄN KIRJAN lähtökohtana on kiinnostukseni sel-
laista filosofis-kirjallista toimintaa kohtaan, joka ei
yritä rakentaa yleispäteväksi tarkoitettua filosofista
järjestelmää, vaan pyrkii viemään filosofisen kritiikin ja kriit-
tisen käytännön keskelle oman aikansa yhteiskunnallista
liikettä ja todellisuutta. Tästä näkökulmasta katsottaessa
olennaisinta ei ole filosofian »sisältö» tai asema tieteiden
työnjaossa, vaan filosofis-kirjallisen käytännön (*praksiksen*)

saama »muoto» ja ottama asema (*positio*) historiallisessa vaikuttavassa todellisuudessa.³

Ennen 1800-luvulla tapahtunutta »tiedeyliopistojen» syntyä yliopistofilosofian ja -tieteen tehtävänä oli ennemminkin ehkäistä kuin edistää kriittisen ja omaehtoisen ajattelun kehitystä. Vielä 1700-luvulla, valistuksen vuosisadalla, useimmat merkittävimmät filosofit ja muut ajattelun uudistajat toimivat Euroopan yliopistojen ulkopuolella ja omaksuivat kirjallisen toiminnan muotoja ja menettelyjä, joissa ajan erityiset kysymykset ja yleisemmät filosofiset näkökulmat leikkasivat toisiaan uusilla ja uutta luovilla tavoilla. Esimerkistä käy David Hume (1711–1776), joka kehitti *esseen kirjoittamisesta* kriittisen ajattelunsa välineen ja metodin. Kehittyville ja voimakkaasti laajeneville kirjamarkkinoille suunnatuissa kirjoituksissaan hän toi esille »oppineiden» ja »seurallisten» maailmojen keskinäiset yhteydet.⁴ Humen mukaan filosofia ei ollut yksisuuntaista »valistusta» maallikoille, vaan myös filosofian kehityksen edellytyksenä oli kiinteä ja valpas suhde omaan aikaansa: Opettajan oli tultava vuorollaan oppilaaksi, mikäli filosofia mieli olla muutakin kuin elämälle vierasta kammio-oppineisuutta.

Samansuuntaisia periaatteita noudattivat ja vaalivat myös manner-Euroopan valistusfilosofit, kuten Ranskassa ensyklopedistit tai Saksassa Immanuel Kant (1724–1804) ja vähäisemmät hahmot. Kantin jos jonkun filosofia oli systemaattista ajattelua, mutta merkittävimmät teoksensa hän määritteli *kritiikeiksi*. Hänen tarkoituksenaan oli kartoittaa inhimillisen järjen (*Vernunft*) rajat, joista olemassa olevissa filosofisissa järjestelmissä ei oltu kannettu riittävää huolta. Järjen kritiikki ja itsekritiikki olikin valistuksen ydinteema, ei järjestelmä tai »suuri kertomus». Kritiikin periaatteen olennaisen roolin toi esille myös Kantin lyhyistä kirjoituksista maineikkain, *Vastaus kysymykseen: Mitä on valistus?* (1784). Se ilmestyi *Berlinische Monatsschrift* -aikakausjulkaisussa ja oli suunnattu myös »valistuneille maallikoille» sekä

vaikutusvaltaisille maallisen vallan haltijoille. Kantin ja muiden »Järjen vuosisadalta» (*L'âge de raison*) lähtien lehdistön ja muun kirjallisuuden sekä kansalaisyhteiskunnan ja julkisuuden kehitys avasivatkin ennennäkemättömän laajat ja monipuoliset kirjallisen ja muun *intellektuaalisen* toiminnan mahdollisuudet ajan kehittyvissä kapitalistisissa luokkayhteiskunnissa.

* * *

Snellmanin Suomi ei ole elämäkerta, eikä myöskään historian-tutkimus sanan kapeassa erityistieteellisessä merkityksessä. Esikuvan ja inspiraation lähteen kirjoittamiselle ovat tarjonneet ennen muuta italialaisen filosofin ja intellektuellin Eugenio Garinin (1909–2004) lukuisat teokset Italian ja Euroopan intellektuaalisen historian vaiheista keskiajalta ja renessanssista 1900-luvulle saakka. Garinin taustalla vaikutti toinen »G», fasistisen Italian vankiloiden vaikeissa oloissa *Vankilavihkonsa* (1929–1935) kirjoittanut Antonio Gramsci (1891–1937). Näiden kahden italialaisen teoksista olen voinut ammentaa oppia siitä, mitä on »filosofia», kun sitä arvioidaan »praksiksena», intellektuaalisena ja moraalisenä toimintana, eikä vain ajattelun sisällön mukaan. *Snellmanin Suomi* olkoon kunnianosoitus näille kahdelle G:lle, joiden kirjoituksia lukiessa myös *dolce & utile*, huvi ja hyöty, löytävät toisensa kuin valistusfilosofian parhaissa perinteissä konsanaan.

Valistusfilosofian tuntijana ja myös perillisenä Snellman oli hyvin tietoinen siitä, että ajattelu on toimintaa, ja että ei ole lainkaan yhdentekevää, miten tämä toiminta suhteutuu ja suhteutetaan omaan aikaansa. Tästä ymmärryksestä kertovat hänen lukuisat kirjoituksensa, joissa hän tarkasteli suomalaisen ja eurooppalaisen filosofian ja muun kirjallisuuden suuntauksia ja tendenssejä, lajeja ja tyyliuuntia: filosofia ja kirjallisuus vaikuttivat yhteiskunnassa ja yhteiskunta puolestaan vaikutti filosofiasa ja kirjallisuudessa. Tältä kannalta katsoen Snellman ei ole vain historiallisesti

tai filosofian historian kannalta mielenkiintoinen hahmo, vaan myös filosofi, jonka kirjoitukset voivat tarjota ajattelun aineksia jokaiselle, jota kiinnostavat filosofian yhteydet omaan aikaansa. Tästäkin syystä Snellmania kannattaa lukea – ja huolimatta siitä, että hänet nostettiin jo hänen eläessään »kansallisfilosofin» jähmeälle jalustalle.

Snellman oli kuitenkin myös yliopistofilosofi, joka opiskeli ja opetti hegeliläistä filosofiaa yliopistossa. Seuraavassa en kuitenkaan tarkastele häntä »kansallisena» tai »akateemisena» filosofina, vaan pyrin luonnostelevaan kuvaa intellektuellista, jonka »filosofista» merkitystä tulee arvioida koko hänen monipuolisen kirjallis-intellektuaalisen toimintansa valossa. Siinä keskeisimpään asemaan eivät nouse Snellmanin akateemiset työt »hegeliläisine» painotuksineen vaan hänen kaksi merkittävintä lehtihankettaan, *Saima* ja *Litteraturblad*. Niiden sivuilla äänessä on kirjoittaja, joka tahtoo tehdä näkemyksensä »asioissa vaikuttavaksi totuudeksi», kuten Snellmanin pyrkimystä voidaan Niccolò Machiavellin (1469–1527) *Ruhtinaan* erääseen keskeisimpään passukseen viitaten luonnehtia.⁵

Snellmanin kirjoituksia voi nykyään lukea niin alkukielistä laitoksesta, *Samlade arbetenista* (1992–1999), kuin sen tekstin suomennoksena toistavasta *Kootuista teoksista* (2000–2005). Jälkimmäinen on julkaistu myös internetissä.⁶ Jotta alkukielisten (ruotsi, saksa, latina, suomi) edition kieli ja raskas rakenne ei asettuisi Snellmanin kirjoituksiin tutustumisen esteeksi, olen seuraavassa viitannut *Koottuihin teoksiin*, joskin tarpeen tullen konsultoinut *Samlade arbetenia*. Tällä ja myös Snellmanin oman tekstin suomennosta siteeraamalla pyrin helpottamaan tarttumista näihin monituhatsivuisiin laitoksiin sekä tarjoamaan niistä kiinnostuneelle tai kiinnostuvalle orientoitumista helpottavan apuneuvon.

Huvia ja hyötyä kirjan tekemiseen ovat tarjonneet keskustelujen, kommenttien ja muun muodossa Juha Koivisto, Ilpo Korkalo, Leena Kukkonen-Lahtinen, Teijo Makkonen,

Lauri Mehtonen, Vesa Oittinen, Heikki Suominen, Pasi Romppanen, Ilpo Tiitinen, Jarkko S. Tuusvuori, Timo Uusitupa ja Tommi Wallenius. Siitä heille lämmin kiitos. Mahdollisuuteni päästä osalliseksi Mehtosen ja Koiviston sekä isäni Pentti Lahtisen syvällisestä ymmärryksestä historian, politiikan ja filosofian yhteyksistä inhimillisen elämän koetuksissa on ollut tämänkin kirjallisen työn *conditio sine qua non*. Heidän arvostelukykyensä olen voinut aina luottaa lujasti kuin Snellman opettajaansa ja ystäväänsä J.J. Tengströmiin.

Tyrväässä 28.2. 2006

Mikko Lahtinen

ISÄNMAAN MULTIIN

Olen usein mietteissäni katsellut koipiani ja ajatellut niitä tuhansia matojen vatsoja, joiden ravinnoksi ne joutuvat, kun minut kerran suurmiehenä peitetään maan multiin...

TUHANNET MADOT ovat jo aikoja sitten hoitaneet oman urakkansa.¹ Se alkoi, kun »kansallisfilosofi» Johan Vilhelm Snellman (1806–1881) kinttuineen päivineen laskettiin isänmaansa multiin kolme päivää kuoleman jälkeen, heinäkuun seitsemäntenä 1881. Keväällä 1842 Tukholmassa, jolloin ironinen leikinlasku pantiin paperille, Snellman oli vielä suhteellisen nuori mies, 36-vuotias Suomen yliopistosta määrääjäksi erotettu dosentti ja poikamies, joka elätti itsensä kynällään, kirjoittamalla lehtikritiikkiä ja asiaproosaa mutta myös yllättävän hyvin hehkuvia romanttisia tilapäistöitä siitä mistä puute, rakkaudesta, avioliitosta, perheestä, naisesta.

Pelkkää viihdytystä Snellman ei kaunokirjallisilla töillään tavoitellut, vaan iski niilläkin kiinni ajan suuriin kiistakysymyksiin yhteiskunnasta ja sen moraalisesta perustasta. Snellman oli Tukholman vuosinaan, ja ennen niitä ja niiden jälkeen, poleemikko *par excellence*. Herkkä ja tuima, sinnikäs ja kärsimätön, tyly ja empaattinen, tosikko ja hauska, pedantti ja laaja-alainen, itseensä ottava ja itsevarma, helposti

liikuttuva ja kiihtyvä, peräänantamaton ja joustava, uskollinen ja salakavala, avoin ja umpimielinen, kohtuuton ja todellisuudentajuinen, itsetuntoinen ja masennukseen taipuvainen, huolehtiva ja holhoava, iskuja kestävä ja murheen murtama, toiveikas ja synkkyyteen vaipuvainen, kuumaverinen ja viileä. Kaikki määreet sopivat mieheen, jonka kirjallisen tuotannon ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen laajuus ja monipuolisuus hakee Suomessa vertaistaan.

Snellmanin *Kootut teokset* alkavat vuodesta 1826, 20-vuotiaan Turun Akatemian ylioppilaan kirjeistä omalaatuiselle isälleen, swedenborgilaisiin mystis-filosofisiin oppeihin viehtyneelle ja hegeliläisiä uutuuksia hylkineelle merikapteenille ja osa-aikatilalliselle, ja päättyvät suomalaisuusliikkeen kunniavanhuksen esittämään terävään mutta kohtuuttomaan »Dagbladin puolueen» liberaaliryhmittymän tyrnäysyritykseen vuoden 1880 lopulla ja puheeseen filosofin kunniaksi järjestetyssä kansalaisjuhlassa toukokuussa 1881 sekä samassa kuussa laadittuun luonnokseen Aleksanteri II:n muistokirjoitukseksi. Välissä on lähes kuusi vuosikymmentä Suomen suuriruhtinaskunnan historiaa ja Snellmanin elämänhistoriaa ylioppilaana, maisterina, dosenttina, lehtimies-kriitikkona, tilapäiskirjailijana, koulussa ja liike-elämässä, yliopiston professorina ja ylioppilaiden idolina, senaattorina, valtiopäivä- ja pankkimiehenä sekä lopulta suomalaisuusliikkeen kunnioitettuna ja pelättynä veteraanina, joka ei hellittänyt otetta kynästään ennen kuin kuolema korjasi omansa.

Lyhyt tai pitkä aika, riippuu näkökulmasta. Realistina Snellman lähti aina siitä, että hyvä jos näkisi tulevan vuoden, eikä hevillä voinut uskoa Suomen suurestikaan muuttuvan siitä takapajulasta, joka se oli hänen nuoruudessaan. Mutta Snellman eli vanhaksi ja vanha Snellman ei voinut kuin hämmästellä hätkähdyttävää eroa nuoruutensa kinttu- ja kärryolkujen Suomen ja vanhuutensa kanavien ja rautateiden Suomen välillä. Mies joka oli pannut aikansa,

tarmonsa ja toivonsa kotimaansa kehitykseen ei osannut arvata, millaisen isänmaan multiin hänet kerran peitettäisiin. Tuskin myöskään Tukholmassa kieli poskella muiden asioiden lomassa ohimennen kynäilty leikinlasku suurmiehen kohtalosta oli täysin todesta otettavaksi tarkoitettu, vaikkakin se kertoi myös nuoren filosofin korkealle asetuista tavoitteista.

Sutkautus sisälsi ambivalenssin. Se viittasi sekä kunnianhimoiseen päämäärään että järkevään käsitykseen turhien toiveiden hautaamisesta. Ehkä Snellman maailmalle matkaavana lahjakkaana filosofina haaveili ennemminkin tieteen suurmiehen kuin kansallisuusliikkeen merkkimiehen hautajaisista. Mietelmässä kaikui myös ajassa liikkunut oppi energian tai aineen häviämättömyydestä: kaltoin kohdeltu filosofi jatkaisi elämäänsä matojen ja muiden eliöiden ravintoketjuissa kuninkaallisiin korkeuksiin kohoten ja hirsi-puun kautta maan matosten ravinnoksi jälleen palaten:

Miten yksi madoista lannoittaa ruumiillaan naurista, nauris ravitsee emakkoa, emakko porsasta ja porsas ruhtinasta, maailman hallitsijaa; miten sama atomi kulkeutuu siemenenä tanssijattareen ja hänestä poikana lastenkotiin; miten tämä syntinen varastaa ja hirtetään ja teilataan, jälleen matojen ruuaksi. Ja siinä on vain yhden madon vatsan historia. Mutta entä ne kaikki muut? Miten tuomiopäivän pasuunan törähdys kerää ne kaikki kokoon? Ja sitten vielä: kenelle mainittu atomi kuuluu? Minulle vaiko hirtetylle? – Sillä madolle, emakolle ja porsaalle ihminen ei suo ylösousemusta!²

Höyrylaiva Lotta Svärdillä Kirkkonummen Danskarbystä Helsinkiin tuodun arkun äärellä puhui ruotsiksi Zachris Topelius ja suomeksi Julius Krohn.³ Topelius (1818–1898) oli Snellmanin, Lönnrotin, Runebergin, J.J. Nervanderin ja Fredrik Cygnaeuksen polven miehistä nuorin, Krohn (1835–1888) kuului seuraavan sukupolveen yhdessä August Ahlqvistin (1826–1889), Agathon Meurmanin (1826–1909) ja

Georg Z. Forsmanin (Yrjö Koskisen) (1830–1903) kanssa. Edellistä nuorempaa suomalaisuusliikkeen ydinjoukkoa edustivat tuolloin muun muassa vasta perustetun *Valvojan* tohtorismiehet J.R. Danielson (1853–1933), E.G. Palmén (1849–1919) ja Valfrid Vasenius (1848–1928) tovereineen sekä heitä kärkkäämmät »suomivimmaiset» Lauri Kivekäs (1852–1893) ja hänen nuoret ihailijansa Juhani Aho (1861–1821) ja Arvid Järnefelt (1861–1931). Aktivoitumistaan odotti sankka joukko nousevaa polvea, niitä tulevia miehiä ja nyt myös naisia, jotka nousivat näkyville paikoille vuosisadan vaihteen poliittisissa kamppailuissa, yhteiskunnallisissa myllerryksissä sekä kansallisilla tieteen ja taiteen parnassoilla.

Moni omalla tavallaan Snellmanille läheinen oli jo Nervanderin ja Cygnaeuksen lailla poistunut joukosta, kuten A.I. Arwidsson, J.J. Tengström, J.L. Runeberg, Fredrika Runeberg, M.A. Castrén, Fabian Collan, Robert Tengström, Herman Kellgren, B.O. Lille, Gabriel Rein sekä myös ministerivaltiosihtööri Alexander Armfelt ja itse keisari-suuriruhtinas Aleksanteri II. Lähtö oli lähellä myös Lönnrotilla, vielä nuorella J.J.F. Peranderilla, kulttuurimesenaatti ja kauppaneuvos Henrik Borgströmillä sekä Snellmanin viimeisessä kirjeessä kiitollisuuden kohteena olleella ministerivaltiosihtööri Emil Stjernvall-Walleenilla. Lähettämättä jääneessä kirjeessään vanhus oli varoitellut »satraappivallan» vahvistumisesta, mikäli uuden ministerivaltiosihtöörin apulaisen Theodor Bruunin kaltaisia »venäläisiä tshinovnikkoja», vaikka suomalaissyntyisiäkin, nimitettäisiin Pietariin ja muualle ylimpien virkapaikkojen haltijoiksi.⁴

Kullakin sukupolvella ja ryhmittymällä oli oma Snellmaninsa ja omat kiistansa »kansallisfilosofin» perinnöstä ja sen arvosta. Vanhemmat varmasti muistivat myös ne tukeat pistot, joita useat heistä olivat saaneet ottaa vastaan toverinsa terävästä kynästä. Omiin luetuista ehkä ilkeimmät ivat ja häijyimmät herjat oli joutunut nielemään nuori Topelius, jonka *Helsingfors Tidningarin* kepeitä kirjoituksia Snellman

oli katsonut tarpeelliseksi moukaroida *Saiman* ja *Litteraturbladin* sivuilla vuosi vuoden perään. Tuta oli saanut myös Fredrik Cygnaeus (1807–1881), jonka laveat ja originellit kielikudelmät Snellman oli armotta todennut pelkiksi hajanaisiksi sanakyhämiksi. Ehkä Cygnaeus olisi ikätoverinsa hautajaisissa, jos niihin olisi elänyt, muistellut kauan sitten kuollutta yhteistä ystävää J.J. Nervanderia (1805–1848), maailmalla mainetta saanutta luonnontieteilijää ja varhaiskypsää runoniekkaa, joka Runebergin (1804–1877) ohella ainoana oli uskaltanut vastata Snellmanin iskuihin vailla alemmuudentuntoja.⁵

Snellmanin ja Nervanderin ystävyys hajosikin repivään riitaan, johon syvästi katuva filosofi yritti hakea myöhäistä sovitusta toimittamalla ja julkaisemalla ystävänsä jälkeensä jääneet teokset ja laatimalla niihin arvostavan johdannon (1850).⁶ Runebergin tai Lönnrotin kanssa kahnaukset jäivät vähemmälle, semminkin kun nämä maltoivat olla liiaksi provosoitumatta toverinsa aika ajoin esittämistä taisteluhaasteista. Myös suotu tunnustus rauhoitti, sillä *Vänrikki Stoolin tarinoiden* tai *Kalevalan* ja *Kantelettaren* merkitystä Snellman ei kiistänyt, vaikka ne eivät hänelle aivan mielisintä lukemista olleetkaan. Hänen arvoasteikossaan Runebergin ja Lönnrotin elämäntyö ylsi lähelle kielentutkija Matthias Castrénin (1813–1852) saavutuksia. Tarunhoitoiset idänmatkansa herooisesti taivaltanut ja rasituksiinsa tyyneenä menehtynyt Castrén olikin niin Snellmanin kuin monen hänen aikalaisensa palvonnan kohde. Hänet nosti Snellmanin rinnalle myös Krohn hautajaispuheessaan.

Snellmanin hautajaisissa harras tunnelma ja sittenkin lämpimät muistot menneistä vuosista sekoittuivat yhteiseen huoleen siitä, perisikö valtaistuimelle noussut uusi keisari (Aleksanteri III) edellisessä maaliskuussa surmatun isänsä, »vapauttajakeisari» Aleksanteri II:n suopean hyväntahtoisuuden vai saisivatko tylät tshinovnikkatoimet ja russomaanit satraapit vallan pienessä suuriruhtinaskunnassa, josta

vaivoin erotti läntisen rantaviivan, kun maata katsoi kaukai-
sesta idästä ja kaakosta. Huolta aiheuttivat myös kunnioi-
tetun keisarin murhaajat, »nichilistit», sekä muut kauhua
herättäneet venäläisten radikaalien ryhmittymät.⁷ *Valvojas-
sa* »kahleiden katkaisijan, elämän antajan» kuolinuutinen
oli otettu vastaan tyrmistyksellä. Mustien reunusten kehys-
tämä maaliskuun numero alkoi hyytävien sanoin:

Veri hyytyy, ajatus seisahtuu. Kauhun sanoma on tullut: salamur-
haajien mieliteko on vihdoin toteutunut. Aleksanteri II, Venäjän
keisari, Suomen Suuriruhtinas, on surmattu omassa pääkaupun-
gissaan, oman kansansa keskellä.⁸

Suomessa oli vielä rauhallista. Saattoväen keskuudessa
tiedettiin luonnollisestikin paitsi Venäjän myös Saksan ja
muun Euroopan demokraattisista, sosialistista, kommunisti-
sista ja anarkistisista opeista sekä niiden kannattajien ra-
dikaaleista pyrkimyksistä. Sosialismi ei ollut vielä »maahan
rikkaruhojaan kylvänyt», eikä »Internationaali liittokun-
taansa levittänyt» (Y. Koskinen), mutta tämä päivä ei enää
ollut kaukana – vaikka tuskin kirkon ulkopuolella odotta-
neessa »äärettömässä ihmisjoukossa» vielä oli sellaisia työ-
läisiä ja muita alistetussa asemassa olevia, jotka tuon päivän
koittoa olisivat osanneet jopa toivoa.⁹ Kaukana ei myös-
kään ollut se pelätty ja Snellmaninkin ennustama venäläis-
tämistoimien aika, jota pian routa- ja sortovuosiksi kutsut-
tiin.

Yhteiset huolet mutta eriävät mielipiteet. Vanhemmista
fennomaaneista Ahlqvist ja Koskinen olivat vuosikymme-
nien vihoissa, ja senkin tähden sopuisa Krohn oli hyvä rat-
kaisu suomenkielisen muistopuheen pitäjäksi – kuten myös
lähes kaikkien kunnioittama ruotsiksi puhunut Topelius –
eikä hänen lempeänä miehenä ollut vaikeuksia tuoda esille
sitä kaikkea yhteistä hyvää, mikä oli saatu aikaan sitten
Castrénin päivien: